

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

FOLKLORLIQ SHÍǴARMALARDA ALǴÍS HÁM ĞARGÍS MÁNILI SÓZLERDÍŃ QOLLANÍLÍWÍ

Qurbaniyazov Quralbay Qalbaevich
*Ájiniyaz atındaǵı NMPI Qaraqalpaq
ádebiyatı kafedrası magistrantı*

Ózimizdiń quwanışlarımızdı, kewil tolganıslarımızdı, júrek sezimlerimizdi tuńǵısh mártebe ana tilimizde bayan etip, qádirdan insanlarımız benen sırlasamız, átirapımızdaǵı adamlar menen jámiyetlik qarım-qatnasıqqa kirisemiz. Shinında da, náreste waqtımızda mehriban anamız tárepinen ayılǵan ana tilindegi besik jırı bizge ózgeshe ruwxıy lázzet baǵıshlap, boyımızǵa sarqılmas kúsh-quwat inam etedi. Keleshekтеgi ómir jolımızdıń aydın bolıwında da onıń áhmiyeti úlken. Esimizdi bilgennen baslap kewlimizde ana tiline bolǵan jilli mehir-muhabbat sezimleri oyanıp, onıń ullılıǵın, muqaddesligin júreктен seziniп jasaymız.

Qaraqalpaq ádebiyatında dástanlar folklorist ilimpazlar tárepinen hár tárepleme izertlendi. Qollanılǵan hár bir sózdiń mánisi, paydalanılıw órisi túrlishi aspekte úyrenildi. Dástandaǵı ekspressivli-emociyalı boyawı kúshli bolǵan mánilik túriniń biri - tilek, alǵıs hám ğargıs mánisindegi sózlerdiń qollanılıwı boldı. Ádebiy shıǵarmanıń qunlı bolıwında bunday sóz birlikleriniń ornı girewli. Dástanlarda da tap sonday, paydalanılǵan sózlerdiń mánisiniń áhmiyeti joqarı.

Qaraqalpaq xalıq dástanı «Qırıq qız» dástanın oqıp shıqqanımızda tilek mánisinde jumsalǵan tómendegi qatarlarǵa kózimiz tústi:

Qutlı bolsın aytayın,

Há dese awzın ashırmay. (10-b.).

Qutlı bolsın aytıw – tilek mánisinde qollanılǵan bolıp, qanday da bir jetiskenligine, tabısına oń bolsın aytıp, óziniń quwanışlı ekenin áshkáralawdıń bir túri. Sózdiń bul forması búgingi kúnde de keń túrde qollanıladi. Óytkeni, jaqsı jańalıq bolǵanda, insanlar bir-birine, jaqınlarına qutlı bolsın aytadı.

Mádet bergil belime,

Jaratqan jalǵız qudayım (343-b.)

Tilek mánisinde qollanılǵan bul sózdiń, qudaydan soraw, isenim mánisinde jumsalǵanın kóriwge boladı. Búgingi kúnimizde de diniy uǵım bar bolıp, qudaydan kúsh-quwat soraw, jaqsı tilek tilew ushırasadı.

Dástanda ğargıs mánisindegi sózlerde jiyi qollanılǵan. Mısallar:

Nálet aytıp xanlarǵa,

“GLOBALLASH SHÁRAYATINDA FILOLOGIYANÍŇ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Júrekleri suwıptı. (113-b.).

Xalıqtıń narazılıǵın oyatqanlıǵın kóriwge bolatuǵın qatarlar arqalı, nálet aytıw anıq etip qaytqanda ǵargaw mánisin túsiniw qıyın emes. Ǵargıslar dus kelgen úlken kishini, geyde suwda shóktirip óltirse, geyde dozaxta kúydiredi. Bazıları adamxor dáwlerge dus keltirse, bazıları ana sütün awzına keltiredi. Xalqımızda ǵargıs ham duwa – alǵıstıń tasırı, yaǵniy onıń «tiyiwi» haqqında da bir qatar ibaralar bar. Ǵargıs alǵanlar haqqında «Pálensheni ǵargıs urǵan» duwa alǵanlar haqqında bolsa «Pálenshe kem bolmaydı, sebebi ata-anasınıń (xalqınıń, usatızınıń) duwasın alǵan» deydi. Ǵargıstıń ziyanı hám alǵıs duwalardıń ahimiyeti tómenдеgi maqallarda óz korinisin tapqan:

Ǵargıs jaralaydı, alǵıs dawalaydı.

Kiyim daǵı keter, ǵargıs daǵı ketpes.

Atılǵan oqtan qorıqpa, ǵargıstan qorıq.

Alǵıs jaqsıǵa, ǵargıs jamanǵa.

El ǵargısa taw qulaydı, el alǵıslasa, baǵ boladı.

Ata-ana alǵısı ot-suwǵa aldırmas.

Demek, xalıqtıń dástúriy tárbiya usılınıń basıl uranı: «Aǵıs alǵan amandur, Ǵargıs alǵan jaman».

Sonıda aytıp ótiwimiz kerek, ǵargıs isletilgen ata-ana ham úlkenlerdiń abırayı joǵaladı, ata-ana ham perzentler ortasındaǵı mehribanlıqqa, tatıwlıqqa kerı tásir etedi. Ásirese, ata-ana ǵargap, aq qılsa, onıń aqibeti har eki tárep ushın jaman boladı. Xalqımızdıń «Ura berseń eti qatar, Ǵargay berseń beti qatar» degen naqılı da ǵargıstıń ziyan ekenligin jáne bir marte aytıp ótedi. Demek, ǵargıslardı ulıwma sózlikden shıǵarıp taslaw ásirese bala tárbiyasında isletpew zárúr.

«Qırıq qız» dástanda ushırasqan bul qatardan basqa nálet sózine mısıl etip tómenдеgi qatarlardı da atap ótiw ornlı:

Atańa nálet, Surtaysha,

Ne dep tursań kelleǵar...(245-b.).

Bunday sózler tilimizde kóplep ushırasadı bul sózler arqalı túrli tilek, alǵıs hám ǵargıs mánini túsiniw menen ana tilde shaǵınıw, emocial sezim bildiriw qatarların da kóriwge boladı. Ana tilimiz bolǵan qaraqalpaq tili dúnyadaǵı gózzal hám bay tillerdiń birinen sanaladı. Qaraqalpaq tilinde insandı ózine erksiz tartatuǵın sahra sulıwlıǵı, sıyqırı bar. İnsan balası dúnyadaǵı heshbir tildi jatırqamaydı, biraq ta óz ana tiline bolǵan mehir-muhabbatı ózgeshe boladı. Hár bir millet wákili ushın óziniń ádiwli ana tili júregine jaqın bolatuǵınlıǵı sózsiz. Bunı basqa tillerge bolǵan húrmentsizliktiń belgisi dep qaramawımız kerek. Ana tili millet tımsalı sanalıp, xalıqtıń uzaq ásirlik tariyxı, ruwxıy mádeniyatı, milliy qádiriyatları menen tıǵız baylanıslı boladı. Ana-Watanǵa, ata-anaǵa hám ana tiline

“GLOBALASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

bolǵan kewlimizdegi mehir-muhabbat sezimleri biri-birin tolıqtırıp turadı. Sońǵı jıllar ishinde elimizdiń jámiyetlik-siyasıy turmısında, ekonomika hám mádeniyatında júz berip atırǵan túpkilikli ózgerisler, alıp barılıp atırǵan keń kólemdegi reformalar óz gezeginde qaraqalpaq tiliniń rawajlanıwına, sózlik quramınıń bayıwına keń múmkinshilikler tuwdırdı. Qaraqalpaq tiliniń baylıǵın, gózzallıǵın ósip kiyatırǵan jas áwladlardıń qálbine mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemelerinen baslap sińdirip barǵanımız maqsetke muwapıq boladı. Bunıń ushın xalqımızdıń kórkem awızeki dóretpeleriniń úlgilerin tárbiyashı hám ustazlar sheberlik penen náwshe áwladqa jetkeriwi talap etiledi. Sebebi, tilimizdiń bar sulıwlıǵı folklorlıq shıǵarmalarda jámlengen. Sonlıqtan, zamanǵa say audioorteklerdi hám videomateriallardı tayarlawǵa kewil bóliniwi dárkar.

Ádebiyatlar dizimi:

1. Dáwqaraev N. Revolyutsiyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxiniń ocherkleri. -Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 1961.
2. Ayımbetov Q. Xalıq danalığı.-Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 1988, -481 B.
3. Qaraqalpaq folklorı 100 tomliq.